

Джерела та література

1. Сікорський М.І. Біля джерел укаїнського козацтва: [Історія Переяславської землі] . – Київ:Правда. – 1993. – 9 квітня.
2. Культура. Історія. Традиції: Науково-популярний журнал / В. Тригуб (ред.) – К., 2003. – №2. – С. 44.
3. Переяслав мовою музеїв. – Науково-виробнича фірма «Світа». – 2000. – 52 с.
4. Борисенко В. Рядове козацтво Переяслава XVIII ст. / В. Борисенко, А. Іваненко, В. Лоха // Переяслав у віках. – К.: Світ успіху, 2007. – С. 134-141.
5. Місто музеїв. Національний історико-етнографічний заповідник Переяслав / [Авраменко Ю.В., Бойко М.І., Бойко Н.А., Богущ Т.Г. та ін.]; під ред. Уманцева Е.А. – Путівник. – Міністерство культури і туризму України. Національний Історико-Етнографічний Заповідник «Переяслав» – 2010. – 99 с.
6. Сікорський М.І. Біля джерел українського козацтва: [Історія Переяславської землі] // Київ, правда. – 1993. – 13 квітня.
7. Переяславські музеї Просто неба. – Науково-виробнича фірма «Світа». – 2000. – 52 с.
8. Ткаченко Н. Архітектурний ансамбль двору козацької церкви села Острійки білоцерківського району київської області // Храми Переяславщини: Історія, традиції, сучасність; стан збереження пам'яток. – 2006. – С. 8-13.
9. Сушинський Б.І. Козацька Україна: «Хмельниччина» / Оформл. О.П. Чередниченка. – Одеса: «ВМВ», 2004. – 560 с.

Аннотація

В статтє рассматривается историческое прошлое Переяславского края во времена казачества. Сохранение истории и казацкого духа в заповеднике НИЕЗ «Переяслав».

Ключевые слова: казаки, заповедник, история, музей, культура, исторический город, Переяслав-Хмельницкий.

Annotation

In this article is about historical past of Pereyaslav region during the Cossacks's historical period. Preserving the history and spirit of the Cossacks in the reserve NIEZ «Pereyaslav».

Key words: the cossacks, nature reserve, the history Museum, the culture, the historical town, Pereyaslav-Khmelnyskiy.

УДК 008 : 24 : 34 : 39 : 94 (477)

**Віталій Радзієвський
(Київ)**

ОСНОВНІ СУБКУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ ТА ПРАВОСЛАВНА ДУХОВНІСТЬ У 1941-1945 РР.

В статті аналізується малодосліджена проблема православної духовності та субкультур у 1941-1945 рр. Ця проблема повстала у зв'язку з суспільними трансформаціями і потребує належного дослідження, зокрема, у галузі культурології.

Автор торкається необхідності осмислення цих важливих соціокультурних явищ, у першу чергу, у культурологічному та історичному вимірах та значення і осмислення підвищення місця і ролі православної духовності та субкультур в умовах Великої Вітчизняної війни.

Ключові слова: культура, православ'я, субкультура, культурологія, війна, духовність, Велика Вітчизняна війна, історія.

Історичний досвід засвідчує, що у складні часи значна кількість населення звертається до релігійних надбань своїх предків та до окремих субкультур. У період II Світової війни на території СРСР відбулись суттєві зміни у соціальному й релігійному житті (відкриття церков, монастирів і окремих церковних закладів, відновлення патріаршества тощо) і, на думку дослідників (В. Король, В. Ципін та ін.), відбулось збільшення рівня релігійності та релігійної культури у широких масах населення.

Необхідно зазначити, що Україна завжди займала особливе значення у європейській історії, культурі та політиці. Важлива роль України в черговий раз була відчута провідними світовими політиками та громадськими діячами у період II Світової війни. СРСР не зміг би перемогти у Великій Вітчизняній війні, якщо б не патріотизм та самовідданість мільонів українців. Причому важливу роль відігравав не лише потужний матеріальний чинник України [9], але і щирий патріотичний духовний настрій та кадровий потенціал. «Кожен сьомий воїн Радянської Армії був з України, близько 300 представників нашої держави були у числі вищого командного складу збройних сил» [1, с. 319-320]. При цьому і більшість православного духівництва в СРСР мала українське походження, а Україна була серцем православної духовності. Так, на Україні наприкінці війни було 7547 храмів, а, наприклад, на Далекому Сході їх практично не було (на Камчатці, Сахаліні, Чукотці та Колимі не було жодної церкви). У значній мірі українській менталітет, цінності та традиції в силу культурно-історичних реалій пов'язані з православною вірою, а різні (переважно прогресивні) субкультури розвивались в Україні.

Мета статті – продемонструвати актуальні ментальні особливості рефлексії провідних субкультур і православної духовності, ключові позиції народної моралі у дискурсі суперечливих та недостатньо досліджених питань культури та релігійного розвитку у період Великої Вітчизняної війни.

Україна і українська культура у 1941-1945 рр. викликала інтерес у багатьох вчених (А. Айсфельд, А. Дудніченко, О. Іванов, М. Коваль, В. Король, О. Лисенко, П. Медведок, В. Поліщук, О. Потильчак, О. Салата, А. Чайковський та ін.) [1;2;3;5;7;8;9;10;11;12;13;14]. У традиційній духовності чимало вчених (В. Король, О. Потильчак, О. Салата та ін.) [1;2;3;5;7;8;9;10],

бачать одне з вагомих джерел моралі, правди та справедливості. До питань субкультур зверталось чимало науковців (Ю. Александров, О. Багреєва, О. Корякіна, В. Пирожков, Г. Синіцина, О. Старков, В. Тулегенов, Г. Хохряков та ін.). Проте тема субкультур в Україні у 40-х рр. ХХ ст. не знайшла належного ґрунтового висвітлення. Хоча окремі субкультури в Україні у 40-х рр. ХХ ст. і досліджувались вітчизняними вченими (В. Король, О. Салата та ін.) [1;2; 4;5;6;9;10;13;14], проте не окремо, а лише у контексті культури того періоду.

Важливо наголосити на окремих особливостях субкультур, які поки що не знайшли повного, всебічного та ґрунтового висвітлення у вітчизняній науковій літературі. Це стосується і того, що період 1941-1945 рр. являє собою значну прогалину у галузі субкультурології [5;6;7;8], а чимало дослідників субкультур [4;5;7;11] вже традиційно обмежують свої наукові розвідки переважно по колу осіб (дослідження по колу осіб як певних специфічних груп – підлітків, молоді тощо). Проте при цьому дослідження по колу осіб є більш широким, ніж дослідження за віковими (діти, підлітки) або професійними (субкультури юристів, фінансистів тощо) чи аматорськими (музичні та інші уподобання) ознаками чи особливостями. У цьому контексті питання хронології постає особливо актуальним крізь призму потреби подальшого вивчення, аналізу та розвитку теорії та історії субкультур.

У парадигмі сучасного гуманітарного розвитку традиційні цінності та субкультури є одними із важливих понять не лише у культурології, а й у багатьох науках (соціологія, філософія, право, історія тощо), а тому вони є значним явищем у багатьох соціокультурних та етнокультурних процесах, є чинником соціогуманітарного розвитку. Субкультури є невід'ємною рефлексією нашого культурно-історичного процесу, вони як частина народної духовності існували і у тяжкі роки війни.

Мав рацію О. Довженко, що недоречно «вчити класом», потрібні знання своєї, української історії [3, с. 87] і культури, а тому необхідно віддавати належну увагу і традиційній духовності і розумовому розвитку. А. Гітлер же неодноразово виступав за заборону інтелектуального розвитку окупованих народів. Українців він, у зухвалій неправді та безсоромній інформаційній брехні [8], зараховував до «родини кроликів», які «будь-яке знання, дане їм, у кращому випадку перетворять на напівзнання» [3, с. 184].

Гітлер неодноразово обстоював позицію, що «Принципова лінія для нас абсолютно зрозуміла – цьому народу не треба давати культуру» [3, с. 184]. 11.04.1942 р. фюрер уточнив позицію, наголосивши, що «жоден учитель

не повинен приходити до них... Якщо росіяни, українці, киргизи та інші навчатися читати і писати, то нам це лише зашкодить» [3, с. 184]. Який би не був жорстокий і жахливий радянський диктат, але ліквідацію неписьменності та підвищення (хай і недолуге та своєрідне) культури більшовицькі ідеологи все-таки дозволяли. Для Гітлера, було важливим, «щоб інтелігентна українка замість того, щоб вчитися на Україні, виробляла у Німеччині детонатори» [3, с. 324]. Окупаційний фашистський режим був антинародним, антидуховним та антиправославним. Так, «серед німців, – зауважував фюрер, – спостерігається прагнення зберегти місцевому населенню їх власні звичаї, традиції у повсякденному житті і навіть деякі спроби підняти життєвий рівень. Це повинно бути категорично заборонено» [3, с. 143].

Враховуючи сучасні реалії та домінуючі наукові дискурси для осмислення особливостей основних субкультур в Україні у 1941-1945 рр. важливо з'ясувати їх витoki, джерела та умови зародження та формування основних субкультур в Україні з далекого минулого і до 40-х рр. ХХ ст. На нашу думку, джерела і витoki слід шукати з періоду доленосного хрещення Київської Русі, проте у сучасному вигляді вони викристалізувались у ХХ ст.

Православна духовність мала усталені зв'язки з традиційною культурою (у т.ч. й усталеними субкультурами). До певної міри, в умовах радянських репресій релігія сама отримала ознаки субкультури (відпаліть, замкненість, відстороненість, своя система цінностей тощо). Після жовтневої революції 1917 р., вперше 4 вересня 1943 р. в Кремлі Й. В. Сталін (разом з В. М. Молотовим і Г. Г. Карповим, майбутнім головою Ради у справах церкви при Раднаркомі) зустрівся з керівництвом православної церкви: митрополитами Сергієм та Олексієм і митрополитом Київським Миколою.

Церковними діячами було отримано згоду від Сталіна на проведення Архієрейського собору та обрання патріарха, повернення храмів і частини репресованих священнослужителів і т.д. Як пише Швечіков О.М., з 1941 по 1951 рр. число зареєстрованих православних парафій зросло майже в 5 разів і склало приблизно 14,5 тис., кількість монастирів досягла 89 (з 4,6 тис. ченців) [1]. Для порівняння: до жовтня 1917 р. Руська Православна Церква мала 48 тисяч парафіяльних храмів, близько 25 тис. каплиць, більше 100 тис. священнослужителів, з яких близько 130 архієреїв, 35 тис. парафіяльних шкіл, 58 духовних семінарій, 4 духовних академії. А, як зазначає Швечіков О.М., на території СРСР (без приєднаних напередодні війни Західних областей України і Білорусії) на початок 1941 р. було лише трохи більше 100 діючих храмів, а тільки в 1936 і 1937 роках було заарештовано більше 70

єпископів та знищено понад 50 тис. священнослужителів. Знаковим стало прийняття митрополитом Сергієм у 1943 р. титулу «Патріарх Московський і всея Русі» (патріарха Тихона звали патріарх «Московський і всея Росії»). Слово «Русь» нагадувала про славетну Київську державність, а глибше – особливу, доленосну роль, велике значення і місію України і українців у роки війни та у історії СРСР у цілому. Можна казати, що СРСР як держава була б неможлива без України, а перемога у війні без українців була б неймовірною.

Місцеблюститель патріаршого престолу митрополит Сергій (Старгородський) вже 22 червня 1941 р. звернувся з посланням до «Пастирів та вірних Христової Православної Церкви», проголосивши про благословення Небесної церкви на народний подвиг. Він, згадував Олександра Невського, Дмитра Донського та інших численних захисників Батьківщини. Жорстокість окупантів (лише у Бабиному Яру загинуло 100 тисяч осіб, а «на окупованих землях України в 1941-1944 рр. було знищено приблизно 1,8 млн радянських військовополонених» [1, с. 352-353], загарбники вивозили тисячі дівчат та юнаків, мільйони тонн зерна, численні матеріальні цінності і навіть родючі чорноземи. Чимало людей, які не симпатизували сталінській диктатурі змушені були, обираючи між двох неприємностей (фашисти чи комуністи), обирати позицію спільної боротьби проти лютих фашистських загарбників. У православних храмах служили молебни за перемогу СРСР і збирали кошти (у Фонд оборони віруючими було внесено понад 300 млн. руб.); на церковні кошти в СРСР була створена ескадрилья Олександра Невського та танкова колона Димитрія Донського.

Не по-більшовицьки «Товариші», а по-православному – «Брати і сестри!» (і навіть більш смиренно – «Брати і сестри! До вас звертаюсь я, друзі мої»), – казав Й.В. Сталин 3 липня 1941 р. у зверненні до громадян СРСР. З часом, у митрополита Сергія домінуватиме ідея, що «Не свастика, а Хрест покликаний очолити нашу християнську культуру, наше християнське проживання». При цьому, у Православній Церкві завжди особливе місце займала Україна, а у часи II Світової війни діяльність не лише українців у цілому, а й окремих українських діячів заслуговує на особливу увагу. Так, наприклад, митрополит Київський Микола (Ярушевич) неодноразово був у епіцентрі бойових дій, здійснював богослужіння біля місцевості, де проходили запеклі бої. У 1943 р. за редакцією митрополита Київського Миколи (Ярушевича) було видано збірник документів «Русская Православная Церковь и Великая Отечественная война». Знаковим було й те,

що 4 лютого 1945 р. саме митрополит Київський дав щойно обраному патріарху всея Русі Олексію І куколь і виголосив патріотичну промову.

При вивченні субкультур та навіть культури часто, наприклад, не помічається вплив визвольного походу радянських військ у Європу у 1944-1945 рр. і значення для радянських людей побаченого у Центральній, Східній та Південній Європі. Згадаємо події та наслідки Вітчизняної війни 1812 р. і тогочасне врятування Європи. Обидві ці Вітчизняні війни дали можливість багатьом українцям побачити європейське життя. Хоча побіжно зазначимо, що для України ще Кримську війну 1853-1856 рр. можна вважати вітчизняною, а театр військових дій, участь багатьох держав (Британської, Російської Французької, Османської імперій, Сардинського королівства та інших) та інші чинники дають підстави розглядати її і якщо не як першу світову (хоча чому б і ні?), то однозначно як предсвітову. Східна (кримська) війна, напевно, сприяла зародженню і деяких субкультур (медичних працівниць, розвідників та ін.). Але професійні субкультури є лише частиною соціальних субкультур, які не зводяться до субкультур бідних та багатих.

Досліджуючи часи Великої Вітчизняної війни (особливості панування чужинських стереотипів, моделей життя, привнесених цінностей тощо) важливо чітко розмежувати поняття: «субкультура» (може бути позитивною), контркультура (у її протистоянні з панівною, домінуючою, переважно традиційною культурою), квазікультура (як набір певних сурогатів) та антикультура (переважно як войовниче беззаконня з відвертим деструктивним початком) тощо. Проте, розмежовуючи суб-, контр-, інфра-, анти-, альтер-, а-, квазі-, тощо культури, роз'єднання може подаватись не на примітивному, а на ґрунтовному науковому рівні при всебічному аналізі, не дивлячись на інваріанти у їх визначеннях та контраверсійність у підходах.

З духовної позиції, якою була для СРСР II Світова війна: справедливою чи ні? Загарбницькою чи священною? У 1939 р. СРСР постає майже (практично) союзником нацистської держави, а вже у 1941 р. – її жертвою. Важливою ми вважаємо думку проф. В.Ю. Короля: «17 вересня 1939 р., коли радянські війська увійшли на землі Польської держави, Українська РСР, яка перебувала у складі Радянського Союзу, фактично вступила у Другу світову війну» [1, с. 321]. СРСР захищав свої інтереси, для нашого народу війна була справедливою і священною. Але недолуга та самовпевнена політика керівництва СРСР по відношенню до фашистської навали призвела до трагедії. Сталін, зокрема за спогадами А. Мікояна, був впевнений, що Гітлер може напасти не раніше літа 1942 р. [1, с. 322]. Тому після динамічного

наступу німецьких військ, масового вбивства наших людей, значна кількість мирного радянського населення, особливо відчуваючи неспроможність офіційної радянської влади, зупинити страшну навалу, змушено було звернутись лише до традиційних цінностей, серед яких особливе місце займала православна духовність [4]. Тисячу років, – починаючи з часів князя Аскольда, княгині Ольги, а ще більше після 988 р., – християнство посідало важливе місце у автохтонного населення Русі-України. Важко не погодитись з академіком П.П. Толочко у тому, що ще в Київській Русі у X-XIII ст. «основою світоглядного і морального розвитку давньоруського суспільства X-XIII ст. було все ж таки православне християнство» [10, с.106].

Отже, релігійний чинник мав певне значення навіть у часи диктатури войовничого атеїзму. Перепис населення 1937 року засвідчив, що більшість населення СРСР вважали себе віруючими. (57%). Перемогти у війні, крім багатьох інших умов, допомогла і традиційна релігійна віра. Архетипи українців 40-х рр. XX ст. повертали наших людей до духовного спадку їх дідів, прадідів та прапрадідів. Щоправда, окремо треба виокремити Західну Україну, де значне місце довгий час посідала греко-католицька традиція та інша специфіка. Як зазначали Я. Тимченко і В.Гонтар, на Західній Україні радянські емісари часто поводитись нетактовно і навіть жорстоко, – з вересня 1939 р. і «до приходу німців НКВС встиг «переламати» долі понад 420 тисяч осіб» [1, с. 349], а «із 108 тисяч осіб, заарештованих в 1939-1941 роках у західних областях України та Білорусі, мабуть, не вижив ніхто» [1, с. 350]. Тому «західні українці йшли в УПА і дивізію СС «Галичина», служили у допоміжних німецьких частинах і в кінці війни намагалися тікати на Захід» [1, с. 351]. Більшість українців мужньо воювали і, за свідченнями багатьох джерел [1, с. 319-366], з шаною і повагою відносились до церкви.

Серед основних субкультур, які домінували у час II Світової війни, у період нацистського засилля, були професійні субкультури (переважно в урбанізованому середовищі, але не лише у ньому), була розвинена (особливо у окремих великих містах: Одеса, Київ та ін.) кримінальна субкультура; основні соціальні субкультури (при всіх непростих особливостях того періоду) також існували (були бідні, навіть жебраки та безхатченки, були й заможні, включаючи не лише поневолювачів, але і незначний прошарок нашого місцевого населення), окремо стояли особливості культурного (субкультурного) розвитку деяких релігійних та національних спільнот).

Серед питань «спірних» субкультур особливе місце посідає відносно малодосліджена (В. Щур, І. Трухін та інші) конфліктна субкультура (чи

субкультура конфлікту) [4;5;6;7;8;11]. Не заглиблюючись у її різноманіття хотілось би зазначити її основних носіїв, конфліктерів, та інших ретрансляторів конфліктної субкультури. У період військових дій ця субкультура конфлікту значно збільшується (іноді у рази і порядки), маючи значні умови та причини для власного підживлення та посилення. Це видно на прикладі і Великої Вітчизняної війни, коли конфліктна субкультура мала свої лінії, моделі, варіанти та аспекти протистояння. Саме конфліктне протистояння відбувалось на масовому, груповому, індивідуальному та внутрішньому (певне роздвоєння у багатьох осіб, невизначеність як краще діяти, боротьба мотивів та бажань тощо) рівнях. Якщо брати масовий рівень конфліктної субкультури, то треба зазначити протистояння сталінського та нацистського режимів, українського народу і цих режимів, окупантів та окупованих, дві армії, різні партизанські рухи (більшовицькі, націоналістичні та ін.), різні стереотипи, системи цінностей та моделі поведінки, гострі соціальні та національні протиріччя (до смертельного бою на знищення), класово-партійні та цивілізаційні протистояння. На груповому рівні при прискіпливому дослідженні можна виокремити чимало груп, їх інтересів та боротьбу за них (верстви і прошарки, релігійні та світоглядні спільноти, «нові» та «старі» соціальні слої (в'язні та полонені, перебуваючи у трудових та концентраційних таборах, різні селяни та робітники і т.д.) [5;6].

Протидія та дія конфліктної субкультури на індивідуальному рівні мала місце практично скрізь: від самого суспільного низу (безробітні та злодії) до самої тогочасної «гори» (наприклад, протистояння на рівні Кох і Розенберг тощо) [3; 9; 11; 12; 13; 14]. З субкультурою конфлікту тісно переплітається субкультура аномії [2;5;6;11;12;13]. Наявність кримінальної субкультури у період Великої Вітчизняної війни ні у кого не викликає здивування та заперечень, більше того це загальноприйнята та усталена аксіома (згадаємо фільм «Место встречи изменить нельзя» або усталену думку про зародження у 30-ті роки касти «воров в законе» та розвиток цієї категорії кримінальної субкультури напередодні Великої Вітчизняної війни.

Постає питання вдосконалення систематизації та класифікації субкультур [5;6]. Для цього зручно зробити деякі порівняння та аналогії. Час Великої Вітчизняної війни – це не репрезентативний час для дослідження субкультур, кращою є аналогія зі Скіфією, з її трьома варнами (згадаємо радянську соціальну структуру – робітники, селяни і трудова інтелігенція) або індійські чотири варни (більш досконала, але занадто консервативна система). Нікого у сучасному цивілізованому суспільстві ми не будемо

порівнювати з брахманами, а тим більше з шудрами. Ми беремо лише схему, загальні принципи). Якщо на початку ХХ ст. в Індії, крім чотирьох варн, нараховували близько трьох тисяч каст [6, с.139], то логічно провести умовну паралель між великими соціальними стратами та варнами (варни пов'язані з походженням, а соціальний успіх і місце у західній цивілізаційній ієрархії залежить, насамперед, від праці та розуму) та, відповідно, між кастами та субкультурами. В умовах Індії, кожна каста – це своєрідна субкультура, проте у Європі немає такої замкненості (а становість та «визначеність від народження» давно пішли у минуле), бо є демократія та свобода вибору. На окреме дослідження заслуговують й розважально-виробничі і розважально-досугові субкультури, які хоча і не набули значного поширення в Україні у 1941-1945 рр., проте викликають інтерес у наш час.

Особлива тема – гастрономічна культура і її субкультури, які у Великій Вітчизняній війни часто перетинались з різними експериментами щодо примарних спрб «покращення» людини (різний раціон для різних у соціальному і національному плані людей обґрунтовувався нацистськими ідеологами), «трансформації» людської тілесності (звідки жахливі досліди у концентраційних та інших таборах, у спеціальних лабораторіях тощо, з «перевтіленням» і використанням людського «матеріалу», включаючи виготовлення з нього різноманітних предметів особистої гігієни). Таке насилля над природою завжди визивало духовний супротив і протест церкви.

28 листопада 1943 р. була прийнята «вимушена» постанова Раднаркома № 1325 «Про порядок відкриття церков». Радянський уряд, враховуючи народні традиції та історичне і культурне надбання, змушений був у 1944–1947 рр. передати православній церкві 1270 храмів (на 01.01.1948 р. діючих православних церков було 14 329, а на 01.01.1949 г. православна церква в СРСР мала вже 14 477 храмів, у яких правили служби). Традиційна духовність відходила від принизливого стану пригніченої субкультури.

У народній культурі у 1943–1949 рр. відбувалось повернення до традиційних видів, стилів та жанрів у мистецтві та культурі, знову почав поширюватись іконопис, зазвучали колядки та щедрівки, почали будуватись храми, розвивався плюралізм та різні (переважно позитивні) субкультури, але це «змушене» відродження було недовгим. Тоталітарний режим не відразу, але повернувся до войовничого атеїзму та антинародних ідеологем, змінюючи ідеологічний модус і знову беручи на озброєння репресії, насилля і утопічний більшовицький вектор розвитку [4; 5; 6].

Справжня сила народного духу, народний патріотизм, українська щирість та самовідданість, любов до своєї землі, родини і Батьківщини майже нічого не мали спільного зі сталінськими закликами, більшовицькими стереотипами та вузькими класовими моделями розвитку. Сталін це зрозумів і звернувся до народного коріння – до традиційної духовності, до героїчних історичних прикладів народного духу. Призивати воювати за партію і вождя було безглуздя, це засвідчили й перші жахливі місяці трагічних поразок.

Звернення до народних витоків, до святих і близьких ідеалів дідів та прадідів, до захисту рідної домівки та свого ближнього стали надійним та вагомим, зрозумілим і ясным джерелом не партійної пропаганди, а народної свідомості та людського самозахисту. У цьому індивідуальному самоусвідомленні православна духовність та основні (переважно конструктивні) субкультури посідали не останнє місце. Мав рацію В. Астаф'єв: «Якби нами керували і командували тільки політвідділи, ми б програли війну за півтора місяці» [3, с. 69]. Не буде перебільшенням зауважити, що сталінська ідеологія програла війну, а у священній, антифашистській війні перемогли християнська мораль і свідомість, традиційна культура і духовність. Проблеми духовності та основних (переважно позитивних) субкультур в українській культурі у 1941-1945 рр. відносяться до малодосліджених й контраверсійних. Значення традиційних цінностей та окремих субкультур у роки II Світової війни, зокрема роль і місце християнської віри та моралі, враховуючи їх актуальність, відносну наукову новизну, важливість для патріотичного виховання та наукову рефлексію, заслуговують на подальше вивчення у ґрунтовному, всебічному, неупередженому і справді щирому та об'єктивному науковому дискурсі.

Джерела та література

1. Історія України : Документи. Матеріали. Посібник / Уклад., комент. В. Ю. Короля. – К. : ВЦ «Академія», 2002. – 448 с. (Альма-матер).
2. Король В. Ю. Історія України : навч. посіб., 2-ге вид., доп. / В. Ю. Король. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – 496 с.
3. Кучер В.І., Потильчак О.В. Україна 1941-1945: трагедія народу за фасадом Священної війни: Монографія / Кучер Володимир Іванович, Потильчак Олександр Валентинович. – К.; Біла Церква: ТОВ «Білоцерковдрук». 2011. – 368 с.
4. Радзиевский В. А. Избранные произведения к 1025-летию Крещения Руси / В. А. Радзиевский. – К. : Издательство «Логос», 2013. – 248 с.
5. Радзієвський В. О. Нотатки з субкультури аномії : монографія / В. О. Радзієвський. – К. : Видавництво «Логос», 2012. — 368 с.

6. Радзівський В. О. Про теорію та історію субкультур: нариси до субкультурології : монографія / В. О. Радзівський. – К. : Видавництво «Логос», 2013. – 276 с.
7. Радзівський В. О. Фітокультура та антианомія як елемент субкультури в ритуалах Середньовічної Русі: нотатки до фітокультурології та юридикокультурології : монографія / В. О. Радзівський. – К. : НАКККіМ, 2011. – 228 с.
8. Салата О. О. Формування німецького інформаційного простору в Рейхскомісаріаті України та в зоні військової адміністрації (червень 1941 - 1944 рр.) [Текст] : монографія / О. О. Салата ; Донецький національний ун-т. — Донецьк : Норд-Прес, 2010. — 361 с.
9. Салата О. О. Внесок України у зміцнення матеріально-технічної бази СРСР у період оборонних боїв (22 червня - грудень 1941 р.) [Текст] : дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Салата Оксана Олексіївна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2004. — 222 арк.
10. Толочко П. П. Київ і Русь : вибр. тв. 1998–2008 / П. П. Толочко. – К. : ВД «Академперіодика», 2008. – 348 с.
11. Трухин И. А. Прихотливые тропы современной морали. Монография / И. А. Трухин. – К. : ЦУЛ, 2007. – 464 с.
12. Чайковський А. С. Айсберг : з історії органів внутр. справ і держ. безпеки України / Анатолій Чайковський. – К. : Парламент. вид-во, 2013. – 703 с. : іл.
13. Чайковський А.: «Бандера и Шухевич были агентами гитлеровских спецслужб, и этим все сказано» / А. Чайковский // Бульвар ГОРДОНА – № 2 (246), 12 января 2010.
14. Чайковський А. С. Невідома війна : партизанський рух в Україні 1941-1944 рр. мовою документів, очима історика / А. С. Чайковський. – К. : Україна, 1994. – 256 с.

Аннотация:

В статье анализируется малоисследованная проблема православной духовности и субкультур в 1941-1945 гг. Эта проблема возникла в связи с общественными трансформациями и подлежит должному исследованию, в частности, в области культурологии. Автор касается необходимости осмысления этих социокультурных явлений, в первую очередь, в культурологическом и историческом измерениях и осмысления повышения значения и роли православной духовности и субкультур в условиях Великой Отечественной войны.

Ключевые слова: культура, православие, субкультура, культурология, война, духовность, Великая Отечественная война, история.

Annotation.

In the article the problem of Orthodox spirituality and subculture's in 1941-1945 is analyzed. The problem become relevant due to social transformations and requires research in the field of education. The author underlines the necessity of comprehension of these sociocultural phenomena in cultural and historical dimensions and increase understanding of the importance and role of Orthodox spirituality and subculture's in the Great Patriotic War.

Key words: culture, orthodoxy, subculture, culturology, war, spirituality, Great Patriotic War, history.

УКД 379.85(477)"1970/1980"

**Тетяна Стоян
Ганна Родюк
(Київ)**

**ТУРИЗМ ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ ДОЗВІЛЛЯ НАСЕЛЕННЯ УРСР
В 70-80-Х РР. ХХ СТ.**

В статті розглядається індустрія туризму як одна зі сфер життя та діяльності населення. Особливістю даного дослідження є структурований аналіз позитивних і негативних аспектів туризму як форми розваги населення радянської України в 70-80-х роках ХХ століття.

Ключові слова: Індустрія туризму, Радянська Україна, розваги населення.

Одним із найбільш масових та активних методів наочного пізнання історії й культури рідного краю власної країни та інших держав і народів світу є туристично-екскурсійна справа. Актуальність даного дослідження полягає у використанні досвіду роботи туристичних організацій 70-80 років ХХ ст. для удосконалення сучасної галузі туризму.

Дослідженням даної проблеми займалися такі вчені як В.Ф. Кифяк, Т.Г. Сокол, М. В. Соколова, В. К. Феродченко та інші.

Метою роботи є виділення основних тенденцій розвитку туризму і перетворення його на одну із основних способів проведення дозвілля населення УРСР.

Інтерес до історії туризму в Україні зумовлений не лише потребами історичної науки чи вимогами історичної пам'яті народу. Її знання потрібне викладачам, студентам вищих навчальних закладів, фахівцям туристичної справи, яка останнім часом дедалі виразніше виступає як важливий сектор суспільного виробництва, культурна інституція, "індустрія гостинності". Я вважаю, що, проаналізувавши становище туристичної галузі в Україні у 1970-80 рр., можна відповісти на деякі питання, що стосуються загального рівня розвитку та достатку країни, добробуту населення та виявити рівень зацікавленості іноземцями нашою державою в зазначений період.

В радянський час реалізація пізнавально-інформаційної й освітньо-виховної функцій як міжнародного, так і внутрішнього туризму, гальмувалася засиллям комуністичної ідеології, адміністративним втручанням партійно-державних органів у зміст роботи туристсько-екскурсійних організацій. [3]

Наприкінці 60-х рр. інфраструктуру міжнародного туризму було остаточно відновлено. Починається епоха масових міжнародних подорожей,